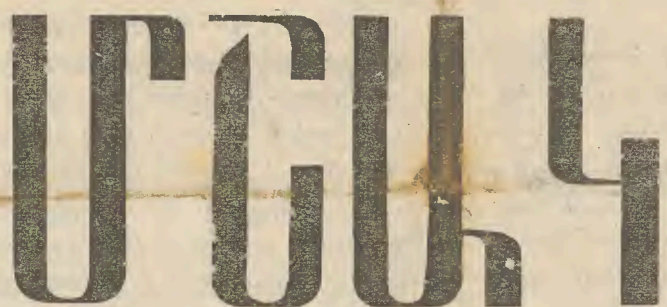

ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարեկանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ:

Օտարաբանագրութիւնը դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция «Маяк».

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ Շամախու:
Նամակ Ախալքալաքի: Նամակ Թէլաւի: Նա-
մակ Երևանի: Ներքին լուրեր:—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ:
—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ:
Մի սովորական անցք մեր առօրեայ կեանքից:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

Մայիսի 15-ին

Մի քարենպաստի գործ, որ քան մարդիկ ա-
ռանձնացած գծաւորութիւնով կը կատարեն,
տասը համանման մարդկանցից կազմված մի ըն-
կերութիւն նոյն գործը յաջողութիւնով կը վեր-
ջացնէ: Մարդը, որ առանձնութեան մէջ երկչոտ
է լինում, ընկերութեան մէջ դառնում է աներկիւղ:
Ընկերութիւնները առհասարակ կազմվում են
կամ չափաւորական կամ մարդասիրական զգաց-
մունքից գոյգլած: Թէ առաջինը և թէ երկրորդը
միշտ խոշոր քաղաք են անում իրանց ասպարի-
զում: Գուցէ պատահեն ընկերութիւններ, որ
կրկնով (двоеды, даке да шукка) ներկայացնեն,
բայց մեր խօսքը նրանց վրա չէ, այլ այն ընկե-
րութիւններին, որ կազմված են լինում գործունեայ,
բարեխիղճ և չըջանալի մարդկանցից:

Մենք այսօր կ'ուզեալեմք մի քանի ընկերութիւն-
ներ ունենը, որոնց մէջ աւելի փայլում են եր-
կուսը՝ «Բարեգործական ընկերութիւն» Թիֆլիսում
և «Մարդասիրական ընկերութիւն» Բաքուում: Այս
ընկերութիւնները, իրանց կապէկներով օգնութիւն
են հասնում երբեմն նաև հեռավոր գիւղեր, նը-
րանք իրանց կապէկների հետ տանում են աղքատ
գիւղացու մօտ խրճիթը լոյս-կրթութիւն, նրանք
ծախսում են իրանց փողը այնպիսի տեղ, որտեղ
կոպէկը լուրջ պէտք է հաշուէ: Այդ ընկերութիւն-
ների կապէկները օգուտւում են նաև մենք՝ չա-
մախքներս, բայց սա չէ լրացնում մեր կարիքը,
չէ ծածկում մեր ամեն նեղութիւնները: Մի փոք-
րիկ ընկերութիւն կայ նաև Շամախում, որ կարգ-
վեց մի քանի տարի առաջ չնորհիւ տեղիս քաղա-
քային ուսումնարանի տեսչի եւսանդուն աշխա-
տութեան: Այդ ընկերութիւնը կազմված է մեծ
մասամբ ուսանողներից և թուրքերից, կան նաև մի-

ջանի հայեր նրան անդամակցող: Յիշեալ ընկերու-
թիւնը, որ ունի միայն 2800 ռ. մայր գումար
օգնում է առանց ազգի և կրօնի խտրութեան քա-
ղաքային ուսումնարանի չքաւոր աշակերտներին
հագուստով, դասական առարկաներով և ուսում-
նարանի վարձով: Այստեղ հարց է ծագում, չը կան
արդե՞ր տեղիս թեմական դպրոցում նոյնպէս աղ-
քատ աշակերտներ, որոնք կարօտ են օգնութեան,
որոնք մերկ ունենում են յաճախում ուսումնա-
րան, որոնք ցնցողներ են ունեն հագած և չը կան
այնպիսիներ, որոնք չեն համարձակվում մտնել
դպրոց հաշիւով, որ դասական առարկաներ և
ուսումնարանի վարձ չեն կարող ճարել: Այս հար-
ցին պիտի պատասխանել բարձր ձայնով այն, կան
և շատ է նրանց թիւը: Սա անուրանալի ճշմար-
տութիւն է և ապացուցանվում է նաև այն երե-
ւոյթով, որ երկու ամիս առաջ 10-ի չափ չքաւոր
աշակերտներ արտաքուցան տեղիս թեմական
դպրոցից սոսկ նրա համար, որ տարեկան 2 ռուբլ
ուսումնարանի վարձ չը կարողացան վճարել:
այժմ այդ երեխայքը թափառում են փողոցնե-
րում և փչացնում իրանց ոսկի ժամերը:

Զուրկ են քաղաքիս հայ հարուստները մարդա-
սիրական բարի զգացմունքից: Ոչ: Այլա քիչ
չենք կազմել միայն այսօր գտնէ մի փոքրիկ ընկե-
րութիւն, որ օգնէ միայն աղքատ աշակերտներին,
չը գիտենք, որ մեր դպրոցի աշակերտներին կէսի
չափն էլ տան են մնում, որովհետև դասական ա-
ռարկաների, ուսումնարանի վճար և հասարակ հա-
ղատի փող չունեն: Թէ ինչու չենք կազմել, այդ
թիւը չեն տալիս լրագրական պայմանները մի առ-
մի պարզելու: Մենք մեր ասելքը կասենք և կանց-
նենք:

Մեր շուրջը բոլորող աղքատ աշակերտաց կա-
րիքները, մեր խղճի արդար ձայնը, մեր բարեսի-
րական վսեմ զգացմունքը հարկադրում են սրբա-
ղան պարտաւորութիւն են դնում մեզ՝ չամախ-
ցիներին վրա, որ մենք մի փոքրիկ ընկերութիւն
կազմենք: Այդ ընկերութիւնը կարելի է կազմել
երկու տեսակ: Ենթադրենք 30 մարդ ցանկութիւն
են յայտնում մի այդպիսի ընկերութիւն ունենալ:
Նրանք կարող են տարեկան ամեն միւր օրինակ
10 ռուբլ վճարել. այդպիսով կը ժողովվի տարեկան
300 ռուբլ. այդ 300 ռ. մի մասը կամ կէսը կարե-
լի է առ այժմ ծախսել ընկերութեան նպատակի
համար, իսկ կէսը մայր գումար դարձնել, այնպէս

որ տասը տարուց յետ նրանք կ'ունենան մի թե-
մական գումար, որի տոկոսը կարող են ծառայացնել
ընկերութեան նպատակին և իրանք տարեկան
վճարից ազատվել: Կամ կարող են 30 հոգուց ամեն
միւր 150 ռ. փող վճարել ընկերութեան և տալ
տոկոս. տոկոսի մի մասը ծախսել, իսկ մի մասը
տալ կրկին շահով մինչև տասը տարի և այսպիսով
երբ կ'ունենան նրանք մի փոքրիկ գումար, կարող
են իրանց վճարած 150 ռ. յետ ստանալ և ժողո-
ված գումարով դորձ տեսնել: Թէ այսպէս և թէ
այնպէս, նրանք նիւթական մի թիւթի վնաս պիտի
կրեն, բայց քառապատիկ բարոյական օգուտ պի-
տի ստանան նրա փոխարէն: Մենք վերջացրինք:
Ով լսելու ականջ ունի թող լսի:

Ի. Մարկոսեանց

ՆԱՄԱԿ ԱՌԱՎԱՐԱՐՑ

Մայիսի 10-ին

1878 թ. փոքր սկսած մենք քանիցս անգամ բարձ-
րացել ենք տեղույս հայոց գերեզմանատան
պարսպապատեղու հարցը: Սո. քահ. Գեմիքճոյ-
լեանցի եւսանդուն քարոզները կարողացան համոզել
բազմաթիւ մարդկանց, որ հարկաւոր է պարսպա-
պատեղ գերեզմանատունը, բայց և այնպէս դեռ
ցայժմ էլ այդ հարցը գործնական հողի վրա
դրված չէ: Անցեալ 1882 թ. վրա կառավարութեան
տնօրնութեամբ փակվեցաւ հին գերեզմանատունը
և դրա փոխարէն նոր տեղ նշանակվեցաւ քաղա-
քիս հարաւակողմում. գտնվող Տաւրան-թափայ
լեանակի ստորոտը, որ բաւական հեռու է քաղա-
քից: Իսկ հին գերեզմանատունը, որ այժմ գրեթէ
քաղաքի մէջ է գտնվում, խողովրդի, էշերի և այլ
անասունների ապականութեանց մէջ թաւալված
է: Շատ գերեզմանների հողաբլրակները խողովրդի
կնճիթներից փորփորած, ցրտած այս ու այն
կողմ, տեսնելի վրա ճնշող աղբեղութիւն են դո-
ւում: Եւ ցատկին այն է, որ այդպիսի անհոգու-
թիւնը դէպի մեր սիրելիների հաշիւարկային մնա-
ցորդները ընդհանուր երևոյթ է գրեթէ մեր կող-
մի բոլոր քաղաքներում. ով կարող է տեսնել
Ախալքալաքի նոյնպէս բարձր թիւթը արած գերեզ-
մանատունը և չը տրտել, ով ընդունակ է կար-
գալ պ. Պ. Բէպուրեանցի՝ Ալեքսանդրապոլից
դրած նամակը այդ մասին (տես ներկայ թիւի
«Մշակ» № 35) և չը սրտաւթափվի: Իր հօրը,

եղբօրը և այլ սիրելիներին կաթողին սիրով սի-
րող, նրանց հիւանդութեան ժամանակ հազարներ
չը խնայող, նրանց թաղման միջոցին ամենաշուայ
ծախսեր անող հայը, զգանում է իր սիրելու վեր-
ջին բնակարանի խաղաղութիւնը ապահովել...:
Մի անգամ մենք գրեցինք «Մշակի» մէջ թէ ինչ-
պէս դրադունենք աղքատաց էին դարձրել գերեզ-
մանատունը, ինչպէս նրանք իրանց ձիերը հէնց
գերեզմանոցի ավին կապելով աղբերի բլրակներ
էին կազմել և անձրեային ժամանակ հեղեղները
այդ բոլոր անմարդկութիւնը ըշում, սիրում էին
ամբողջ գերեզմանատան մէջ...: Հարցրէք, երբ այդ
բոլորը կատարվում էր մեր աչքի առաջ, արդե՞ր
գտնվեցաւ մեր քաղաքացիներից մի մարդ, որ
բողբէր այդպիսի սրբապղծութեան դէմ... քա-
ղից: Անտարբերութիւն, անհերքի, յանդիմանելի
անտարբերութիւն: Չափաւորների այդպիսի ան-
տարբերութիւնը հարկաւոր աղբեղութիւն գործելու
էր և մատուց սերնդի վրա: Այդ մատուց սերնդի
յարգանքի չափը՝ դէպի նախնեաց շիրմները,
շատ սահմանափակ է, և այդ լամի մէջ մենք
դարձեալ մեղաւոր ենք դառնում ծնունդներ, որոնք
չեն ներշնչել այդպիսի յարգանքն ու անհոգու-
թիւնը դէպի գերեզմանները: Սրբապղծ ձեռքեր
սովորութիւն են արել կողոպտել գերեզմանատան
մէջ աչքի ընկնող որ և է, թէ և դիւրաբան, առաք-
կայ. դադարած և գերեզմանաքարերի ոտիկներ
կազմող չուղունեայ ֆիտանոցները անգամ հրա-
պուրում են կողոպտողներին, իսկ մարմնակա-
տապանաքարերի մասին խօսեն անգամ աւելորդ
է: Բացի դրանից՝ մի տեսակ դատարկաշրջիկներ
վայրենու դուրսնութիւն են զգում ջարդոտեղ
տապանաքարերի եղբրները...: Բայց արդե՞ր
ցանկութիւն չունի ժողովուրդը՝ պարսպապատեղ
գերեզմանատունը և դրանով գտնէ ազատ պահել
դրան անմարդկութիւնները:—Յանկութիւն ունի,
սակայն ցանկութիւնը դեռ դորձ չէ նշանակում
թիւթ մեզանում արծարծված հարցերը, յայտնված
ցանկութեանց դռնէ քառորդ մասը իրարարմէր,
այն ժամանակ մենք՝ հայերս, ամենաքաղաքաւոր
մարդիկը կը լինէինք հողաբլրի վրա: Մեր ցան-
կութիւնը շատ համեստ է լինելու. քանի որ մենք
միջոց չունենք լուսաւորեալ աղբերի գերեզմա-
նատների նման չքեղ ձեւակերպելով գերեզմիկ ծա-
ռուղիներով և այն դարձաւ մեր գերեզմանա-
տները, գտնէ մի հասարակ պարսպով չըջապա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԱՆՅՔ ՄԵՐ ԱՌՈՐԵԱՑ ԿԵԱՆՆԵՐ

ԲԻՑ

(Նուէր պ. Ռաֆֆիի յօդուանին)

Մէկ հատիկ մոմը իր աղօտ լոյսը սփռել է Ֆահ-
րադի անհասկը՝ Ֆահրադ հնամշ վերմակի տակ
հիւանդ պառկած է: Նրա քովի օրորոցում մանու-
կը ստէպ լացում, ճրբում է Ֆահրադի, հօր,
թէպէտ կամացուկ օրորելէն ետ դարձեալ նիւ-
հում Ֆահրադը շատ տկար է և հազիւ կարողա-
նում է քնչել այն չորի կտորը, որի ծայրը կա-
պած է օրորոցի կամարին, և երեքնեկ օրորոցը:
Նա բոլորովն ուժաւապառ է եղել և ոչ մի բան
էլ անկարող է թէ անել, թէ մտածել: Նրեք ամ-
սեայ տկարութիւնը մի կերպ դանդաղ թմրու-
թիւն է գցել նրա վրա և բոպական հեծեծանք-
ներէ՝ դատ բոլոր հոգեկան գործիւն ու գոր-
ծունէութիւններէ՝ զրկել: Նա այսպէս *) հիւանդա-
ցաւ Սպահանէն դառնալ: Նա սովէն ազատվելով
իրենց տան տուն գիւղականի հետ ողջ իրեն հաս-

ցրեց թուրքը և այնտեղէն Երևան գալու ժամա-
նակ Մարմարի մօտ պատահեց մի խումբ թիւրք
աւազակների, որոնք ուզում էին նրանց վերջին
յոյսը, զրաւները խլեն: Սպահանցիք իրենցը
պաշտպանեցին, բայց ամենէն աւել—դիմագործ
Ֆահրադը, որը դեռ իրենց երկրում էլ յայտնի էր
իրեն արիւարտութիւնով, և որը հինգ վերջ ստա-
ցաւ: Նրան իր կին Թէլիպարը միւս ճանապարհ-
րի հետ մեծ շարժարմունքով բերեց հասցեից Ե-
րևան, որտեղ և իրանց միակ որդու հետ
դրեց քաղաքի ամենահեռավոր մասում, Հա-
ջի Զակարի այգեւանում: Աւելորդ եմ համարում
ասել, որ սույն փախածների տան մէջ միակ ան-
կողմն ու օրորոցէն դատ ուրիշ բան չը կար: Թա-
ւանված թափառելի մարդիկ էին, ինչ ունենային... Ս-
մին օր Թէլիպարը տկար երկրին ու նորածիլ որ-
դուն Աստուծու ու անանթօթ դրկեցների խնամքին
թողնելով վաղ առաւօտէն դնում էր քաղաք, տը-
ներում հաց թխում, չոր լուսնում, քրդի անթա-
րիներ (հալաւ) կարում, իսկ իրկունը վարձը դոգ-
նոցում կապած տուն ետ դառնում: Այսօր էլ
նա ճրագիւղացիէն ետ միայն իր բնակարանը
մտաւ:

—Հը, Ֆահրադ ջան, ոնց ես, դուռը բացե-
լով ասեց նա և մօտեցաւ հիւանդի բարձին:

—Լաւ եմ, տղայով ու բարակ ձայնով պատաս-
խանեց հիւանդը:

—Մի սպասի, քեզ նստեցնեմ, շատ պառկել
յոգնել ես, քեզ մատաղ, քո աչքերին մատաղ

ասեց կինը, բարձրացնելով հիւանդի գլուխը:
Հիւանդը քամակի տուեց կնոջ կուրծքին և երե-
սը դէպի լոյս նստաւ: Նրա գէշը նիւհար էր ու
խորշոտած, աչքերը պաղուկ էին ու կապոյտ չըջա-
նակով պատած: Նրա սե սաթի պէս միւրուքը
գուռը ու լայն փովը էր կլախկական կաղմ ու-
նեցող կուրծքի վրա: Նրա գէշը թուի էր, ուն-
քերը հաստ ու բոլոր մազերի նման սե: Նրա զը-
ծաղրութիւնը առաջի անգամէն կարող էր մար-
դու սխալեցնել ու կարծեցնել թէ Ֆահրադը Հա-
մադանայ թիւթ է:

Բայց ոչ, նա այն գաղթականների թուրքէն էր,
որոնցը Շահ Աղասը դադիցեց Սպահան: Նա ա-
նաղաւաղ պահել էր այն բարբառը, որով խո-
սում են եղել նրա պապերը և որը մէկ քանիսի
կարծիքով այժմ Արարատեան ամենամուրը բար-
բառը կարող է հաշվել: Թուի էր և Թէլիպարը:
Գեղեցիկ էր նա արդե՞ր, դժուար է ասել. բայց
նրա դէմքի նայաւածքի մէջ մի կերպ տարի ու
կիրք էր երևում, որը յատուկ է միայն արեւելի
կնիկներին: Նրա մեծ-մեծ աչքերը մի կերպ փայ-
լում ու սե էին, և կասեմ իրենց ետին ունէին մէկ
խորն հեռուութիւն, սիրով ու ջերմութիւնով լցված:
Ունքերը կամար, ատամները սպիտակ, աչքերը
յոգնած-վառվառ, ողջ դէմքը ծիծաղկոտ ու գորո-
վալի, ինքը յաղթանաւ, առողջ ու զերուկ, նա
ամեն սրտեր թուլացնում, իրեն գերի էր անում:
Նրան Սպահան էլ ուղղը շատ կար, բայց նա ոչ
մէկին էլ չը հաւանեց և երեք տարի սպասեց ու

առիւծ Ֆահրադին առաւ:
Տկարը քիչ սուս թինկած մնաց, յետոյ
դուրս գցեց թիւրքը: Նրա ոսկունքերը հաստ
էին և մեծ մկնակներով պատած, միայն
երկար հիւանդութիւնը հալեցրել էր նրա
բոլոր իւղը: Թէլիպարը նայում էր նրա կունքին
և մտաբերում նրանց առաջվայ հաստութիւնը:
Նա գլուխը կռացրեց, հաճութեց հիւանդի մէկ
թիւրք և դուռը կայլակները թափվեցին նրա
խոշոր աչքերից:

—Ինչ ես լացում, տաւ մեղմ ձայնով հիւան-
դը, Աստուծո՞ւ ողորմած է, չեմ մեռնի, կը մեռ-
նեմ էլ—մարդի գնա: Ոչինչ:

—Ինչ ես խօսում, Ֆահրադ, աղաղակում էր
արտասուքը սրբելով խեղճ կնիւր, քեզինց յետոյ
ես մարդի գնալ?.. Նա երեք տարի մօր հետ
կուլում, հօր երեւեմ ընկնում, վերջը այս օրուանը հաս-
նեմ...: Այս ասելիս նա ձեռքը կամացուկ տա-
նաւ. դէպի գլուխը, բունց լաչակախառ. մազերը,
առաջ պինդ սխալեց, յետոյ ուժգին ձգեց, խոփուած
աչքերէն կարկուտի նման կայլակներ թափեց և
դարձեալ ձեռքերը վայր թողեց:—Իսկ կը մեռնես,
ես էլ կը մեռնեմ, չարունակեց նա, մեր երեխան
էլ քրիտոնէի երկիր է, մէկը կը պահի:

—Յիւսր, դու ինչու մեռնես, ասում էր տըն-
քալով հիւանդը. փառք Աստուծոյ, քեզ հասցեցի
մեր ընիկ երկիրը, քո լոյս հաւատը, որդեքը ա-
զատեցի թուրքէն, հիւսն հայի մէջ ես, ժամ ունես,
սէրտէր ունես, աղքատ ըլլես կը կերակրեն, հի-

*) 1872 թուականի

նի ծառային է. հիմնականը այս խմանալուց պէս, իսկոյն դիմում են յիշեալ կողմի ծառայ, սկսում են իրանց աղօթքը մատուցանել չորէնչոր, երեսները գետնին քսելով, ծառի արմատի հողը լիզելով: Արանով չը բաւականանալով դոնում են հաւեր, ոչխարներ, երկնջներ կամ արջառներ. այնքան հաւատ են ընծայում, որ լաւ են համարում մինչ-չաւ անդամ մատաղացորդին ծառի արմատի հողը լիզել տալ, քան թէ օրհնած աղ ուտացնել, ասելով թէ օրհնած աղը սրանից հօ զօրաւոր է: Յիշեալ ծառի տակը այնքան խոնակ են ծխել և մոմ են վառել, որ սեպիկ է ոչ միայն այդ ծառը, այլ և չրկակայ անտառի մօտիկ գտնվող ծառերի ճիւղերը»:

ԱՐԳԱՆԱՆԻՑ մեզ գրում են հետեւեալը. «Մօտ օրերս Օլթիից Արդահան եկաւ լուսանկար պ. Ժօզէֆը և կարճ ժամանակից յետոյ այստեղից ուղևորվեցաւ դէպի Երևան, տանելով իր հետ ոչ միայն նոր վաստակած ուկրաինների կուսակներ, այլ և բաւական թանազալին հնութիւններ, որ լուսանկար պ. Ժօզէֆը գնել է ամենապէսին դնով մէկ դիւղայի քրդից: Հնութիւնների մէկ մասը, ինչպէս պատմում են, պ. Ժօզէֆը ծախել է մէկ հարուստ ճանապարհորդ անդլիացու վրա 600 տաճկական լիւրայով: Յետոյ եկե, որ Երևանի լուսանկարի վաճառները ձեռքից չեն թողնի այդ հնութիւնները»:

ՀԻՆ-ՆԱՍԻՋԵՆԻԱՆԻՑ մեզ գրում են հետեւեալը. «Այս տարի Գառնիկայ անունով վաճառի տօնին գնացող ուկրաինները բազմաթիւ էին: Այդ տօնին թէ վերոյիշեալ վաճառի և թէ նրանից ոչ հեռու գտնվող վաճառի արդիւնքը մինչև 500 ռուբլի է հասել: Լաւ կը լինէր, որ էջմիածնի ու Սինդր կարգադրութիւն անէր, որ այդ վաճառի արդիւնքը յատկացվէր տեղական ուսումնարաններին. այն ժամանակ այդ փողերը անխորտակ կը ստացվէին և ու Սինդրին յայտնի կը լինէր իր գործակատարների հաւատարմութիւնը»:

ԳԱՐԿԱՆԱՍԱՐԱՑ գիւղից մեզ հաղորդում են, որ այս տարի գիւղացիի արտերը առատ հունձ են խոտտանում, եթէ ուրիշ պատահարի չը հանդիպեն:

Նոյն տեղից մեզ գրում են հետեւեալը. «Անցեալները մի օձ մահում է մի քանի հովուի անդրավարների գրգռմամբ և տեղաւորվում է պաճիճները կապած տեղում: Երբ հովիւը զարթնում է, ոչինչ չէ հասկանում և բաւական ժամանակ ըսվում է հովուի իր հօտը: Բաւական ժամանակ անցնելուց յետոյ հովիւը գտնում է չչնիւն և քոր դալ. ձեռքը տանում է դէպի քոր եկած տեղը և զգում է մի փափուկ բան: Երբ պաճիճների կապը քանդում է, օձի պղծը դուրս է ընկնում. նա տներին լայն քաշում է օձի պղծից և դուրս ձգում. օձը ընկնում է կաթով լի կաթնայում, որից յետոյ

էր: Նա մէկ ձեռքով թէպէտ բռնել էր երկայնի բերանը, բայց միւսով չէր կարող յաղթել նրա թեւը ու ոտներին, որոնք վեր ու վար էին շարժվում և օրօրօցի կամարին ու փայտերին կաշկռով բարձր արժող հանում: Մոմը իր աղօթ լայն սփռել էր այս տեսարանի վրա:

Մահապաղ տեսաւ, որ անհար եւ, չարաբանութիւնները դուր անցնելու վրա է և իրենք բռնվելու, «սպաննը սրանց» գոռաց և լակոտ դաշոյնը խրեց Ֆահրադի փողը և արագ շարժումով ձեռքը պրտուց ու քաշեց:—Կաշոյնի հետ դուրս եկան Ֆահրադի բարակ աղիքները և կողովեցին գետնի վրա: Նա սովեց Ներկայ բռնողը չըջկուկը դաշոյնը չէր գտնում և երկնի տներէն էր բռնել: Մահապաղ կոկորդը ազատված լինելով, բերանը քայ ու խուփ էր անում և կասեւ ուղում էր ծխել: Մահապաղ նկատեց ընկերի չըջկուկը և Ֆահրադի փողին դաշոյնը հանելուն զարկեց երեկայից բաց կոկորդին: Հարկածը թէպէտ մէկ անգամից չը կարողացաւ գլուխը մարմնին հեռացնել, բայց կարեց լվի մեծ մասը: Կարծիք արեւնը գոտիին նման փաթկալվեց երեկայի վրա և գետնի վրա առու եղած դէպի սեւը հոսեց: Այս տեսարանին սղըշած էր սրանով բոլորովին ուշը տարած նայում էր թէլիւրի բերան բռնող Ալին: «Փառք քեզ Աստուած» յանկարծ անցաւ նրա մտքին, մարդն էլ ոչխարի նման է, այդ երեկան էլ գառի նման, մեռած ուր ու ձեռք շարժում գետնին է դարձնում, իսկ նա ճրագի նման հանգչեց: Երեկային ու Ֆահ-

տոյ իրոյն սատկում է: Հովիւը անշնամ է մնում»:

Եւրոպական թերթերը առաջանք ուսուրէն լեզուով հետեւալ հինգ բնութագրերը. Կովկասեան Ֆիլոսոֆիային մասնագործի կարգադրութեամբ արգելած հաշիւը «Отчетъ Господину Министру Государственныхъ Имуществъ о дѣятельности Кавказскаго филоксернаго комитета въ 1883 году» (Հաշիւ փիլոքսերնայի կարգադրութեամբ Կովկասեան Ֆիլոսոֆիային մասնագործի կարգադրութեամբ մասին 1883 թվին) վերնագրով. երկրորդ բնութագրի վերնագիրն է «По поводу появления филоксеры въ Сухумѣ. — Отчетъ по командировкѣ въ маѣ 1883 года. Г. Струве. (Սուխումի փիլոքսերնայի յայտնվելու առիթով) Երրորդ բնութագրի վերնագիրն է «Отчеты о дѣятельностяхъ первой и второй сухумской филоксерной партій въ 1883 году.» (Հաշիւներ Սուխումի առաջին և երկրորդ փիլոքսերնային խմբերի գործունէութիւնների մասին 1883 թվին): Չորրորդ բնութագրի վերնագիրն է «Отчетъ о дѣятельностяхъ третьей филоксерной партіи въ 1883 году, эксперта филоксерной партіи, агронома В. Инанова. (Երրորդ փիլոքսերնային խմբի գործունէութիւնների հաշիւ 1883 թվին, փիլոքսերնային խմբի էկսպերտ ագրոնոմ Վ. Ինանովի): Հինգերորդ բնութագրի վերնագիրն է «Отчетъ объ осмотрахъ дозрительныхъ виноградниковъ Закавказскаго края въ 1883 году, эксперта филоксерной партіи, агронома В. Гевескаго. (Անդրկովկասեան երկրի կառնածաւար խաղողի որթերի քննութեան հաշիւը 1883 թվին, գործ փիլոքսերնային խմբի էկսպերտ ագրոնոմ Վ. Գեւեկաւ): Այդ բոլոր հինգ բնութագրերն ևս տպւած են թիւֆլիսում, Գլխավոր Կառավարութեան տպարանում 1884 թվին, Կովկասեան Ֆիլոսոֆիային մասնագործի կարգադրութեամբ: Կաշատեղը միւս անգամ հաշիւ տալ այդ բնութագրերի մասին:

ՄԱՆԳԼԻՍԻՑ մեզ հաղորդում են, որ այս տարի Մանգլիսում ոչ մի ցաւ և հիւսնութիւն չը կայ, ինչպէս գրել էր «Кавказъ» լրագիրը: Ով որ կամենում է ուղիղ իմանալ, կարող է դիմել գլխավոր գինեգործին բոլշի պ. Ուշակովին և համոզվել, որ օղը այս տարի Մանգլիսում լաւ է և ամեն բանի առատութիւն է:

Լուսն էր, որ օրերումս Տ. Փաշայեան-Տէր-Գրիգորեան և պ. Տէր-Գրիգորեան ուղևորվեցան Ախալցխա հայոց ներկայացուցիչներ տալու համար: Ախալցխայից, ինչպէս մեզ հաղորդում են, նրանք կողեւորվին Ախալքալաք, Ալեքսանդրապոլ և Գարու: Բնակչությունը կազմված է այնպիսի պիէսաներից, որոնց մէջ գլխավոր ուշադրութիւնը դարձված է երգերի վրա: Բացի այդ, բնակչությունը մէջ կան և կրթողական ուղղութիւն ունեցող պիէսաներ:

Բազէն ագրոնոմ թիւրքերը հասան Քէլիկարին և ուղում էին չորսով նրան գետին պարզեն: Քէլիկարին առաջ ուժեղ ու արագ շարժումներով կամենում էր պաշտպանվել, բայց երբ նրա աչքերը հետովեցին երկու արեւնադաղ դիմաների վրա, նա թուլացաւ, ընկաւ բարձրանների թևերի մէջ»:

Հարեւոք ու անդգայութեան հառած դադանները համբուրում էին, կրծում ու ծամ-ծամում ուշադրաց կնոջ մոտ ու արեւակէզ աչքերը, լիքը ծծերը, ձեռքերով զարնում էին նրա լայն աղիքներին ու փողին և կաշին ճանկներու մէջ բռնած սրխում ու քաշքշում: Մոմը վառ էր և սենեակը լոյս և հայ երիտասարդները լուսամտին նայում էին սրանց վրա: Նրանք գետնի վրա բեռած մնացել էին և ոչ մի բան էլ չէր կարող նրանց շարժել: Նրանք աչքներ առած կասեւ անդալ նայում են այս տեսարանին: Յակոբը բոլորովին կարել էր լուսամտի տակից և ամբողջովին տեսողութիւն դարձած յալիւսով ված էր: Նրա ողջ գլխով թափաւորած կանգնած էր այս միտքը, թէ ինչպէս թիւրքերը դուրս են գնում, նա ինքը մտնում է սենեակը: Սմբարժ ստուածի նման դողդողում էր ու աստամները չընկալեց: «Նա ինչու գլխի վրա այս ժամին դամ պատեղ, ինչու իմ հօր կողիացած երկայն ու գունդ փուկ էր գետնի մէջ: Այս քարի վրա գլուխը կոր, աչքերը գետնին գցած, մեղամուր կանգնած էր մի միջանաւակ մարդ: Նա վաղուց անշարժ էր և մտածանքնու-

«Новое Обозрѣніе» լրագրի մէջ կարդում ենք. «Որպէս չիշում են ընթերցողները, արտիկերական օֆիցէր Միշկէնովն ղեկավարական նախագահական դատարանը դատաւարացի 8 ամեայ տաժականիլ աշխատանքներին ամբողջներում. մի և նոյն ժամանակ կարգադրված էր դատարանի վճիռներէջացնել թաղաւոր Կայսրի բարեհաճութեանը միջնորդելով տաժականիլ աշխատանքները փոխարինել աքսորով: Այժմ, որպէս մեզ հաղորդում են, թաղաւոր Կայսրը բարեհաճեց Միշկէնովի համար որոշած պատիվը փոխարինել երկու ամեայ բանտարկութեամբ առանց տաժականիլ երկու ծառայութեան մէջ նրա ունեցած իրաւունքները»:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վերջին տարիները Կովկասի վրա անդլիացիները շատ մեծ ուշադրութիւն են դարձնում և նորերումս երկու գրքեր հրատարակվեցան, որոնք նուիրված են Կովկասի, նրա բնակիչների և սովորութիւնների նկարագրութեանը: Այդ գրքերից մէկի «Եկատողութիւններ Կովկասի մասին» (Notes on the Caucasus-by Wanderer) անյայտ հեղինակը, ինչպէս երևում է օֆիցէր է: Նա շատ լինումարար է խօսում Ռուսաստանի մասին և ցաւում է, որ Անդլիան յարմար առիթը ձեռքից փախցնել վերջին պատերազմի ժամանակ թիւրքային հետ միացած Ռուսաստանի զօրութիւնը ոչնչացնելու համար և գուշակում է, որ Ռուսաստանի հետեւալ արշաւանքը կը լինի հիւսիս-արեւելեան Հնդկաստանի վրա, և գուցէ, աւելի հեռու: «Վայրենի Սլանէթի» միւս գրքի հեղինակը Ֆիլիպս Վալդէն է, որը առաջ արդէն այցելած է Կովկասը և հրատարակած ունի իր ճանապարհորդութեան նկարագրութիւնը: Այժմ նա երկու հատոր է նուիրում բացառապէս Սլանէթի մասին, նրա լեռնականներին, նրանց բարքերը, քիւն և վարադները ու արտիկների որսորդութեանը:

Ս եւ Բ ա ռ ա լ - Ֆ Ր է Ր: Սեր Բարսեղ-Ֆրէրը, որի մահուան մասին տեղեկացնում է հեռագիրը, աշխարհի ընթող պետական գործող էր ժամանակակից Անդլիայում, թէպէտ և նա միլիտարական տեղեր չէր գրաւում, և իր գործունէութիւնը առանձնապէս նուիրել էր դադթականական քաղաքականութեանը: Մնվելով 1815 թվին, նա կրթութիւն առաւ գէլլիքիեան ուսումնարանում և տան ու ինչ տարեկան հասակում մտաւ քաղաքական ծառայութիւն Հնդկաստանում և առաջ Բոմբէյի նահանգապետի մօտ քարտուղարի պաշտօն վարեց, ապա գլխավոր կոմիսար էր Սինդիկատ: Սիպանեթի ապստամբութեան ժամանակ նա մեծ ծառայութիւններ մատուցեց իր հայրենիքին և այդ բանի համար երկու անգամ հրապարակական չնորհակալութիւն ստացաւ պարլամենտից: Ապա սեր Բարսեղ-Ֆրէրը Հնդկաստանի փոխարքայի խորհրդի ան-

դամ նշանակվեցաւ և երկու անգամ հնդկական ֆինանսների միջնորդի պաշտօն կատարեց: 1862 թվից մինչև 1867 թիւը նա Բոմբէյի նահանգապետ էր, իսկ Անգլիա վերադառնալուց յետոյ նշանակվեցաւ հնդկական խորհրդի անդամ: 1872 թվին անգլիական կառավարութիւնը ուղարկեց նրան արեւելեան Աֆրիկա մասնաւոր կոմիսարի պաշտօնով հետազոտելու համար գերինների առևտրի վերաբերեալ հարցը, և նա դաշնագիր կապեց Չանդիբարի սուլթանի հետ կենդանի մարդկային ապրանքի այդ առթիւնի առևտրը ոչնչացնելու մասին, որի համար Լոնդոնը տուեց նրան պատուար քաղաքացու կոչումը, իսկ թագուհին գաղտնի խորհրդի անդամ նշանակեց նրան: 1876 թվին Ռէլիի իշխանի Հնդկաստան ճանապարհորդելու ժամանակ նա ուղեկցում էր իշխանին, իսկ հետեւալ տարին նա Բարեյուսոյ հրամանագրի անգլիական կառավարների նահանգապետ նշանակվեցաւ: Նրա գործունէութիւնը հարաւային Աֆրիկայում աչքի էր ընկնում իր խիստ զինուորական բնաւորութեամբ և նրան, գլխավորապէս, պարտական է Անգլիան կաֆրների գուլուաների և բռնիների հետ իր ունեցած պատերազմներով, և այդ պատճառով նա մեծ հեղինակութիւն ունէր շինգոսիների մէջ, բայց Կալաբոնի խաղաղասեր միջնորդութեան կազմակերպչուց յետոյ, նա յետ կանչվեցաւ Անգլիա և այդ ժամանակից չէր մասնակցում քաղաքական գործերին: Բացի իր վարչական գործունէութիւնից, սեր Բարսեղ-Ֆրէրը յայտնի է նոյնպէս գիտական աշխատանքում, որպէս Օկաֆորդի և Կէմբրիջի համալսարանների պատաստը դոկտոր, որպէս աշխարհագրական ընկերութեան նախագահ և որպէս հեղինակ առաւելապէս կրօնական, աշխարհագրական և դադթականական ինդիկների վերաբերեալ բազմաթիւ հեղինակութիւնների և յօդուածների:

Մի թ հ ա դ փ ա չ ա յ ի թ ա դ ու մ: Թիւրքաց լրագիրները հաղորդում են, որ սուլթանը մշտական 3000 պիսասը թոշակ նշանակեց Միթհադի առաջին կնոջը, երկրորդ կնոջը—2000, նրա աղջկան, որ Տրիպոլիսի գետնալ-նահանգապետի կին է,—1000 պիսասը, երկու մանկահասակ մանուկներից Եւրաքանչիւրին 1000 պիսասը: Միթհադի թագուհը կատարվեցաւ նրա մահից մի քանի ժամ յետոյ: Գլխավոր լրագիրն, փաթեթիցին բացված չալմայի մէջ, անյայտ գերեզմանատուն տարան և գերեզման իջեցրին: Մէկկայից բազմաթիւ ժողովուրդը եկաւ վերջին պատիւները տալու հանգուցիկին: Թագուհին հանդիպին ներկայ էին և այն հարիւր տղաները, որոնց Միթհադ-փաշան զուրան էր ուսուցանում: Այդ մարդը, որի առաջ երբեմն դրողւմ էր ամբողջ Թիւրքիան, որի ձայնին ականջ էր դնում ամբողջ Եւրոպան, ստիպված էր դօրանի դաստալութեամբ պարագել ապրիկու միջոցներ ձեռք բերելու համար:

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՄԵՐՈՒՆԻ

Թեան մէջ ընկզմված: Վերջը նա աչքերը բարձրացրեց վեր, նայեց իրեն չըջպաւատող սար ու ծառերին, երկնքի լուսին ու աստղերին և ուժեղ շարժումներով սկսեց նրանց հետ խօսել:

—Անիծված լուսին, միթէ քո գլուխը չէ շարժում, քո խիղճը քեզ չի տանջում, էտթիւնդ չի վրաւորում, երբ դու տեսնում ես այս դաշտ-թիւնները: Անգալ լուսին, ինչպէս դու կարող ես, վկայ ըլլելով այս չարագործութիւններին շարունակել քո անընդհատ գնացըը, նրանց լուսովդ փայլեցնելով բոլոր բնութիւններ տեսանելի անել և ինքդ հանդարտ մնալ:

—Լիւր աստղեր, որ յաւերժահարսների նման հագնվել պայծառ չըջում եք կապտու ու փայլուն երկնակամարի վրա, և անդալ լրբաբար ծիծաղում ու ժպտում էք տեսանելիդ վրա, ըսկի ամաչում եք, ինչպէս եք համբերում այսպէս վատ ու վայր ընկնելը և չէք բողբոջում կամ երկնքին վայր ընկնելով բնութիւնը սրբապղծողներին պատժում...:

Գարբէլ Մաճկալ

Типографія Канцеляріи Главнонач. Гражд. час., Лорисъ-Меликовская у., д. кав.